

ŠTO SE MIJENJA U REDOVITOM POSTUPKU PROGLAŠENJA NIŠTAVOSTI ŽENIDBE?¹

Ivica IVANKOVIĆ RADAK,
stalni odvjetnik pri Međubiskupijskim sudovima u Zagrebu

Reformom kanonskog postupka proglašenja ništavosti ženidbe dolazi do promjene kanonskih odredbi postupovne naravi, i to u posebnim postupcima među kojima se nalaze četiri ženidbena postupka, a jedan od njih je postupak za parnice proglašenja ništavosti ženidbe. Točnije, apostolskim pismom u obliku Motu proprija *Mitis Iudex Dominus Iesus – Gospodin Isus, Blagi Sudac* reformiraju se kann. 1671-1691, VII. knjige *Zakonika kanonskog prava*. Jednako tako, apostolskim pismom u obliku Motu proprija *Mitis et Misericors Iesus – Blagi i Milosrdni Isus* reformiraju se kann. 1357-1384, XXVI. naslova *Zakonika kanona istočnih Crkava*.

Praksa govori da se gotovo sve ženidbene parnice proglašenja ništavosti ženidbe vode *redovitim postupkom*. Osim redovitog postupka, do sada je bio predviđen još samo *postupak na temelju isprave* (usp. kann. 1686-1688), koji je po svojoj naravi bio vrlo kratak i mogao se primjenjivati u vrlo malom broju slučajeva. Reformom kanonskog postupka za parnice proglašenja ništavosti ženidbe uvodi se i treći – *kraći ženidbeni postupak pred biskupom*. Tako sada imamo tri načina postupanja u parnicama ništavosti ženidbe: jedan *dulji, redoviti postupak*; i dva tzv. kratka: *postupak na temelju isprave* i *kraći ženidbeni postupak pred biskupom*.

U ovom izlaganju ograničavamo se samo na promjene u redovitom postupku proglašenja ništavosti ženidbe.

Mjerodavno sudište

Reforma kanonskog postupka proglašenja ništavosti ženidbe donijela je velike promjene u određivanju mjerodavnog sudišta. Pažljivim čitanjem kanona u prijašnjoj (usp. kan. 1673 ZKP; kan. 1539 ZKIC; čl. 10 DC) i novoj formulaciji (usp. kan. 1672 ZKP; kan. 1538 ZKIC), vidljivo je da prvi kriterij ostaje nepromijenjen, odnosno mjerodavan je *sud mjesta u kojemu je sklopljena, tj. slavljena ženidba*.

Među ostalim kriterijima za određivanje mjerodavnosti vidljive su značajne promjene. U dosadašnjoj formulaciji prednost je imala tužena stranka jer se na drugome mjestu mjerodavnim sudom smatrao *sud mjesta u kojemu tužena stranka ima prebivalište ili*

¹ Predavanje održano na godišnjem susretu moderatora sudova Josipa kardinala Bozanića, nadbiskupa zagrebačkog i djelatnika Međubiskupijskih sudova u Zagrebu, 9. prosinca 2015. godine.

boravište, a tek potom se spominjala stranka tužiteljica. Sada su obje stranke u ravnopravnom položaju jer postoji samo jedan kriterij, tj. mjerodavan je *sud mjesta u kojemu jedna ili obje stranke imaju prebivalište ili boravište*.

Kao treći kriterij mjerodavnosti naveden je *sud mjesta u kojemu se stvarno treba prikupiti većina dokaza*, bez dodatnih uplitanja sudskog vikara.

Konačno, u novim normama se prilikom određivanja mjerodavnosti sudišta ne spominje sudski vikar prebivališta niti jedne od stranaka, čak štoviše, ne navodi se kao dodatni uvjet niti prebivalište obiju stranaka na području iste biskupske konferencije.

Pojašnjenje kriterija mjerodavnosti donose i dodatne odredbe donesene u *Načinu postupanja u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe*, u čl. 7, § 1: »Naslovi mjerodavnosti o kojima se govori u kan. 1672 istovrijedni su, uz poštovanje koliko je moguće načela blizine suca i stranaka«.

Zapaža se sljedeće:

- nastoji se poboljšati blizina suca i stranaka. U uvodu odredbi o *Načinu postupanja*, ističe se da je razlog ovakvim odredbama *poteškoća vjernika u pristupanju crkvenim sudovima*;
- ističe se jednaka vrijednost sva tri naslova mjerodavnosti sudišta, unatoč tome što se na prvome mjestu nalazi *sud mjesta sklapanja, tj. slavljenja ženidbe*;
- ravnopravnost mjerodavnosti sudova za obje stranke (tužitelja i tuženu stranku), s obzirom na njihovo prebivalište ili boravište prilikom pokretanja postupka proglašenja ništavosti ženidbe;
- prestanak bilo kakvog utjecaja sudskog vikara pojedinih mjesta, tj. sudova u određivanju mjerodavnog suda.

Sukladno gore rečenome, moguće su posljedice:

- da mjerodavnim sudom može postati *sud mjesta u kojemu samo jedna od stranaka ima prebivalište ili boravište*, a druga stranka i svi ostali sudionici postupka, te eventualni dokazi, su udaljeni;
- pritisak na sudove velikih gradova (npr. i na Međubiskupijski sud prvoga stupnja u Zagrebu ili Splitu) sa sobom povlači i druge poteškoće: udaljenost druge stranke, dokaza, otežana komunikacija sa svjedocima, povećani troškovi za same stranke, probijanje rokova u izricanju presude.

Struktura sudišta

Važno je istaknuti i sadržaj kan. 1673 ZKP, odnosno kan. 1359 ZKIC, koji su u potpunosti novi, tj. kanon takvog sadržaja nije se nalazio među odredbama vezanim za parnice proglašenja ništavosti ženidbe.

Ponajprije se potvrđuje uloga dijecezanskog biskupa kao prvotnog suca u pravom smislu riječi u parnicama ništavosti ženidbe (usp. kan. 1673, § 1 ZKP; kan. 1359, § 1 ZKIC). To je u duhu same reforme kanonskog postupka, kako se već u samom uvodu motuproprija ističe: »Da bi se konačno pretočio u praksu nauk Drugog vatikanskog koncila u materiji od velike važnosti, odlučeno je jasno izraziti da je biskup u svojoj Crkvi, u kojoj je postavljen za pastira i poglavara, samim time sudac među vjernicima koji su mu povjereni«.

Kan. 1673 u § 2 nastavlja daljnjom odredbom koja do sada nije bila toliko izričita u Zakoniku kanonskog prava, koliko u uputi *Dostojanstvo ženidbe* (u daljnjem tekstu DC), a to je: »Neka biskup za svoju biskupiju osnuje biskupijski sud za parnice ništavosti ženidbe, poštujući ovlast istoga biskupa da se pridruži drugom bližem biskupijskom ili međubiskupijskom sudu« (kan. 1673, § 2 ZKP; kan. 1359, § 2 ZKIC).

S obzirom na strukturu suda, kan. 1421 određuje: »§ 1. Neka biskup u biskupiji postavi biskupijske suce, koji neka budu klerici. § 2. Biskupska konferencija može dopustiti da i laici budu postavljeni za suce, a od njih se, ako bude potrebno, jedan može uzeti da se sastavi sudsko vijeće«.

Reformom se također ističe da parnice ništavosti ženidbe budu pridržane vijeću trojice sudaca, od kojih samo onaj koji predsjedava vijeću mora biti klerik, a ostali suci mogu biti i laici (usp. kan. 1673, § 3 ZKP; kan. 1359, § 3 ZKIC), dok su *Zakonik kanonskog prava* i uputa *Dostojanstvo ženidbe* do sada isticali da samo jedan sudac član sudskog vijeća može biti laik. Dakle, od sada dva člana sudskog vijeća mogu biti laici, a da za to nije više potrebno dopuštenje biskupske konferencije.

Kako je već spomenuto, parnice ništavosti ženidbe pridržane su vijeću trojice sudaca, no ostaje i dalje mogućnost da se, ukoliko »biskup moderator nije u mogućnosti osnovati sudsko vijeće u biskupiji ili pri bližem sudu (...), povjeri parnice sucu pojedincu kleriku« (kan. 1673, § 4 ZKP; kan. 1359, § 3 ZKIC). Niti u ovome slučaju više nije potrebno tražiti dopuštenje biskupske konferencije da bi biskup povjerio parnice sucu pojedincu (usp. kan. 1425, § 4), nego je to sada prepušteno izravno samome biskupu, moderatoru suda.

Razlog naglašavanja eventualne uloge suca pojedinca može se iščitati iz potrebe da se, koliko je to moguće, osigura poštovanje načela blizine suca i stranaka, a sve zbog poteškoća koje su se pojavile u posljednje vrijeme, a tiču se pristupa vjernika crkvenim sudovima. Budući da se radi o sucu pojedincu, njegova uspostava, »u prvom stupnju povjerena je odgovornosti biskupa, koji u pastoralnom vršenju svoje sudske vlasti mora osigurati da se ne podliježe bilo kakvom laksizmu«.

Konačno, ostaje odredba da sud drugoga stupnja za valjanost mora uvijek biti zboran (usp. kan. 1673, § 5 ZKP; kan. 1359, § 5 ZKIC), dok se na osobit način ponovno

potvrđuje, ali kroz cijelu reformu još više naglašava, priziv na metropoljsku stolicu (usp. kan. 1673, § 6 ZKP; kan. 1359, § 6 ZKIC).

Pokretanje parnice i utvrđeni rokovi (kan. 1676)

Prilikom pokretanja parnice proglašenja ništavosti ženidbe, postoje značajne novine koje zaslužuju pozornost. Glavna uloga u fazi pokretanja parnice pripada sudskom vikaru jer je on taj koji će odlučivati »treba li se parnica voditi redovitim ili kraćim postupkom«, ali ta odluka dolazi tek zajedno s odlukom o formuli dvojbe (usp. kan. 1676, § 2). Ne ulazeći u daljnje korake ukoliko se parnica o ništavosti ženidbe treba voditi kraćim ženidbenim postupkom pred biskupom (usp. kan. 1676, § 4), ovdje se samo ograničavamo na slučaj da sudski vikar odlukom odredi da se parnica treba voditi redovitim postupkom. Temeljem kan. 1676, § 3, ukoliko sudski vikar odredi da se parnica treba voditi redovitim postupkom, istom odlukom određuje uspostavu sudskog vijeća ili suca pojedinca s dva prisjednika.

Drugim riječima, sudski vikar je taj koji istodobno donosi: *odluku o formuli dvojbe, odluku o vođenju parnice redovitim ili kraćim postupkom* te, ukoliko se parnica vodi redovitim postupkom, *odluku o uspostavi sudskoga vijeća ili suca pojedinca s dva prisjednika*.

Takva objedinjena odluka treba se odmah priopćiti strankama i branitelju veze (usp. kan. 1676, § 2). Za pretpostaviti je da je strankama ostavljen rok od 10 dana od dana primitka odluke o određivanju formule dvojbe, ukoliko jedna od stranaka nije suglasna s formulom dvojbe (usp. kan. 1513, § 3 ZKP; čl. 135, § 4 DC). Ako stranke ništa ne prigovore, predsjednik sudskoga vijeća donijet će odluku o istraživanju parnice (usp. kan. 1677, § 4 ZKP; čl. 137 DC) i pozvati stranke na preslušanje te redoviti postupak dalje teče svojim tijekom.

To znači da sudski vikar odluku o prihvaćanju tužbe donosi sam te da se uspostava sudskog vijeća događa tek s odlukom o određivanju formule dvojbe, a ne s podnošenjem tužbe kako je to do sada bilo prema DC, čl. 118, § 1.

Naime, nakon što sudski vikar zaprimi tužbu, ako smatra da ona ima nekog temelja *fumus boni iuris*, treba je prihvatiti i, odlukom dodanom na kraju same tužbe, narediti da se primjerak priopći branitelju veze te, ako tužbu nisu potpisale obje stranke, tuženoj stranci dajući joj rok od petnaest dana da iznese svoje mišljenje o zahtjevu (usp. kan. 1676, § 1).

Kada prođe navedeni rok od petnaest dana, nakon što je, ako i koliko god to smatra prikladnim, drugu stranku ponovno upozorio da očituje svoje mišljenje, i saslušavši branitelja veze, sudski vikar svojom odlukom određuje formulu dvojbe, zajedno s njom odluku o vođenju parnice redovitim ili kraćim postupkom te, ukoliko se

parnica vodi redovitim postupkom, odluku o uspostavi sudskoga vijeća ili suca pojedinca (usp. kan. 1676, § 2). Sve to upućuje na sljedeći redoslijed koraka:

1. prije odluke o prihvaćanju ili odbacivanju tužbe, ne spominje se dužnost predsjednika sudskoga vijeća da zatraži mišljenje branitelja veze o postojanju pravnoga temelja za pokretanje parnice (čl. 119, § 2 DC);
2. ukoliko sudski vikar donese odluku o odbacivanju tužbe u kojoj se traži proglašenje ništavosti ženidbe (usp. kan. 1505, § 2, 4°), za pretpostaviti je da stranka ima pravo protiv odbačene tužbe u roku 10 iskoristivih dana uložiti razlozima potkrijepljen utok. No, budući da je odluku donio sam sudski vikar, a ne sudsko vijeće, utok je nemoguće podnijeti sudskom vijeću koje još nije niti uspostavljeno (usp. kan. 1505, § 4 ZKP; čl. 124, § 1 DC). Za pretpostaviti je stoga da tužitelj, kojemu je odbačena tužba, podnosi utok prizivnom sudu;
3. postupak utvrđivanja formule dvojbe se skraćuje. Naime, tek nakon što sudski vikar donese odluku o prihvaćanju tužbe (usp. kan. 1505, § 1), tu odluku treba priopćiti branitelju veze. Istodobno, ako tužbu nisu potpisale obje stranke, tužbu i odluku treba priopćiti i tuženoj stranci dajući joj rok od 15 dana da iznese svoje mišljenje o zahtjevu;
4. temeljem novog kan. 1676, nijednoj od stranaka se ne upućuje poziv na sud u smislu kan. 1507 ZKP; čl. 126 DC; kan. 1508 ZKP; čl. 127 DC; kan. 1677, § 1 ZKP, da se u roku 15 dana od primitka odluke pismeno izjasne glede utvrđivanja predmeta spora. Izostavlja se, dakle, i taj korak. Prema tome, sudski vikar, nakon što donese odluku o prihvaćanju tužbe, potom sasluša branitelja veze te, nakon što je, ako i koliko god to smatra prikladnim, drugu stranku ponovno upozorio da očituje svoje mišljenje, donosi odluku o formuli dvojbe, zajedno s njom odluku o vođenju parnice redovitim ili kraćim postupkom te, ukoliko se parnica vodi redovitim postupkom, odluku o uspostavi sudskoga vijeća ili suca pojedinca. Ta se odluka treba odmah priopćiti strankama i branitelju veze. Tek tada obje stranke dobivaju priliku očitovati se o formuli dvojbe u roku 10 dana od dana primitka odluke o određivanju formule dvojbe;
5. budući da se *odluka o uspostavi sudskog vijeća* donosi zajedno s *odlukom o formuli dvojbe*, pitanje je imaju li stranke pravo na izuzeće pojedinih članova sudskog vijeća (usp. kan. 1449, § 1)? Naime, prema kanonskoj odredbi, eventualne primjedbe na sastav sudskoga vijeća i branitelja veze stranka može zahtijevati u pravilu prije nego što se utvrdi predmet spora (kan. 1459, § 2). Budući da se predmet spora i odluka o uspostavi sudskog vijeća donose istodobno, ostaje nejasno pravo stranaka na izuzeće pojedinih članova sudskog vijeća.

Izjave stranaka (kan. 1678)

Glede izjava stranaka u dokaznom postupku, reformom se uvodi značajna novost s obzirom na svjedoke.

Kan. 1536, § 2, kaže: »Ali, u parnicama koje se tiču javnog dobra sudsko priznanje i izjave stranaka koje nisu priznanja mogu imati dokaznu snagu, koju sudac treba da prosudi zajedno s ostalim okolnostima parnice, ali im se ne može dati potpuna dokazna snaga, osim ako se pridruže drugi elementi koji ih posve potkrepljuju«. Takva postavka precizirana u konkretnom postupku proglašenja ništavosti ženidbe, određivala je da sudac za procjenu iskaza stranaka treba upotrijebiti, uz druge pokazatelje i pomagala, ako je moguće, svjedoke o vjerodostojnosti samih stranaka, osim ako od drugdje ima potpune dokaze (usp. kan. 1679 ZKP; čl. 180, § 2 DC).

Novi kan. 1678, § 1 određuje: »U parnicama o ništavosti ženidbe, sudsko priznanje i izjave stranaka, potkrijepljeni možebitnim svjedocima o vjerodostojnosti samih stranaka, mogu imati snagu potpunog dokaza, a koje sudac neka vrednuje procijenivši sve pokazatelje i pomagala, osim ako se pridruže drugi elementi koji ih opovrgavaju«.

Riječ je zasigurno o situacijama u kojima su stranke uvjerenе u ništavost svoje ženidbe. Vjerodostojnost stranaka potkrepljuju i potvrđuju svjedoci, tj. svjedočanstva iako ne postoje drugi dokazi za ništavost ženidbe, doli pojedinih pokazatelja koji se poklapaju s izjavama stranaka. Za pretpostaviti je da se radi o slučajevima u kojima postoji duboko uvjerenje sudaca u prilog ništavosti ženidbe, ali je bilo nemoguće donijeti presudu u kojoj je utvrđena ništavost ženidbe zbog nedostatka dokaza.

Drugi detalj koji unosi novost također se odnosi na izjavu svjedoka. Polazeći od staroga načela »*testis unus testis nullus*«, kan. 1573 na sljedeći je način definirao dokaznu snagu jednoga svjedoka: »Iskaz jednoga svjedoka ne može dati potpuni dokaz, osim ako se radi o službenom svjedoku koji daje izjavu o stvarima koje je vršio po službenoj dužnosti, ili ako okolnosti stvari i osoba savjetuju nešto drugo«.

Sada se takva formulacija dodaje i među kanone koji reguliraju zasebni postupak za parnice proglašenja ništavosti ženidbe, što do sada nije postojalo. Kan. 1678, § 2 glasi: »U istim parnicama (ništavosti ženidbe op. a.), iskaz jednog svjedoka može dati potpun dokaz, ako se radi o službenom svjedoku koji daje izjavu o stvarima koje je vršio po službenoj dužnosti, ili ako okolnosti stvari i osoba to savjetuju«. Navedena formulacija upućuje na situacije u kojima konkretne dokaze za proglašenje ništavosti ženidbe zna veoma mali broj ljudi, što je moguće ponajprije zbog osjetljivosti same ženidbene zajednice te se i supružnici povjeravaju vrlo uskom krugu ljudi.

Jedna izvršna presuda

Značajna novost reforme kanonskog postupka za parnice proglašenja ništavosti ženidbe jest da će biti dovoljna jedna izvršna presuda u prilog ništavosti ženidbe. U uvodu motu proprija stoji da se činilo »prikladnim ne zahtijevati više dvije jednake odluke u prilog ništavosti ženidbe da bi se strankama dopustila nova kanonska ženidba, već je dovoljna moralna sigurnost koju je prvi sudac stekao sukladno pravnim odredbama«. Pri tome ostaje važeća temeljna postavka da će parnice ništavosti ženidbe i dalje biti rješavane »sudskim, a ne administrativnim putem«, kako bi se u najvišem stupnju zaštitila istina o svetom vezu, što je upravo osigurano jamstvima sudske naravi.

Dosadašnji kan. 1682, § 1 je određivao da se presuda kojom je prvi put ženidba proglašena ništavom, zajedno s prizivima, ako ih ima, i ostalim spisima suđenja, u roku od dvadeset dana pošto se objavi po službenoj dužnosti pošalje prizivnom sudu. Riječ je o odredbi koja je imala za cilj garantirati utvrđivanje istine s obzirom na ženidbeni vez. Potreba za dvije istovjetne odluke kako bi presuda bila izvršna nastala je uslijed sumnje koju su izazivali pojedini sudovi prvoga stupnja, ili sudovi prvoga stupnja u pojedinim krajevima Crkve, uzrokovanu ponajprije nepripremljenim osobljem na crkvenim sudovima. Reformom se uvodi načelo dostatnosti jedne izvršne presude u prilog ništavosti ženidbe, sukladno novoj formulaciji kan. 1679: »Presuda, kojom je prvi put ženidba proglašena ništavom, postaje izvršna nakon isteka rokova određenih u kann. 1630-1633«.

Presuda, dakle, postaje izvršnom nakon presude kojom je sud prvoga stupnja ženidbu proglasio ništavom, kada isteknu rokovi koji ostaju nepromijenjeni, tj. u neprekoračivom roku od petnaest iskoristivih dana poslije obavijesti o objavljivanju presude, odnosno od primitka presude (kan. 1630, § 1).

Nova formulacija kan. 1682, § 1 određuje: »Kada presuda kojom je proglašena ništavost ženidbe postane izvršna, stranke čija je ženidba proglašena ništavom mogu sklopiti novu ženidbu, osim ako to priječi zabrana koja je dodana samoj presudi ili koju je odredio mjesni ordinarij«.

Valja imati na umu da zabranu za sklapanje nove ženidbe više neće postaviti prizivni sud, nego će to biti posao suda prvoga stupnja.

Unatoč tome što je dovoljna samo jedna izvršna presuda, a nisu više potrebne dvije istovjetne presude kao do sada, stranka koja se smatra oštećenom te isto tako promicatelj pravde i branitelj veze, imaju pravo podnijeti ništovnu žalbu protiv presude ili priziv protiv iste (usp. kan. 1680, § 1). Jednako tako, »ako se u prizivnom stupnju iznese novi razlog ništavosti ženidbe, sud ga može, kao u prvom stupnju, prihvatiti i presuditi o njemu« (kan. 1680, § 4).

Konačno, »ako je donesena izvršna presuda, može se u svako vrijeme prizvati na sud trećeg stupnja radi novog ispitivanja parnice prema odredbi kan. 1644, nakon što se iznesu novi i važni dokazi ili razlozi u neprekoračivu roku od trideset dana poslije najave pobijanja« (kan. 1681).

U uvodu motu proprija se, naime, također pojašnjava da je ipak potrebno »zadržati mogućnost priziva na redoviti sud Apostolske Stolice, odnosno na Rimsku Rotu, poštujući pradavno pravno načelo, tako da se osnaži povezanost Petrove stolice i partikularnih Crkava, ali pazeći pritom da se u provođenju tog priziva spriječi bilo kakva zloraba prava i da ne bude ugroženo spasenje duša«.

Završna misao

Poticaaj i zanimanje koje je donijela reforma kanonskog postupka za parnice proglašenja ništavosti ženidbe koju je proglasio papa Franjo, ide za time da ubrza i pojednostavi način utvrđivanja je li neka ženidba valjano sklopljena ili ne, a da se pri tom ne naruše bitne postavke kršćanskog nauka o sakramentu ženidbe. Vjerujem da nam svima takav poticaj može biti od koristi da, u pripremi za sklapanje sakramenta ženidbe, u življenju same obiteljske zajednice te u rješavanju obiteljskih situacija imamo na umu i uvijek razlučujemo što je bitno u našoj vjeri, a koji su nepotrebni dodaci koji odvlače pozornost i energiju na manje važne stvari. To se odnosi na same zaručnike koji se pripremaju za ženidbu, kao i na supružnike koji žive obiteljsku stvarnost te na svećenike i djelatnike crkvenih sudova koji u ime Crkve nastoje pomoći i jednima i drugima. Na koncu, takvo nastojanje da razlučujemo bitno od nebitnoga, vodi nas u pravcu otkrivanja istine, a to je za svakoga najvažnije.